

Naujausioji emigracija iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose: bendradarbiavimo paieškos

JONAS JASAITIS

Kaimo plėtros tyrimų centras, Viešojo administravimo katedra, Socialinių mokslų fakultetas, Šiaulių universitetas

Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai

El. paštas: kptc@smf.su.lt

Tiek vadinamuoju persitvarkymo laikotarpiu SSRS vadovybei bandant išsaugoti sovietinę imperiją, tiek jau atkūrus iš jos išsivadavusių valstybių nepriklausomybę susidarė objektyvios prielaidos naujai emigracijos bangai, prasidėjusiai 1987 m. Nemažą šių emigrantų dalį sudarė asmenys, iki tol negalėję išvykti pas artimuosius, po Antrojo pasaulinio karo apsigyvenusius JAV. Kitus emigruoti paskatino dvejonės, jog teigiami politiniai poslinkiai Baltijos valstybėse gali būti nutraukti, imperijai bandant vėl atkurti jose savo viešpatavimą. Tačiau daugumos išvykusiųjų apsisprendimą sąlygojo ekonominiai motyvai: pereinamuoju laikotarpiu išaugęs nedarbas, maži darbuotojų atlyginimai, kliūtys privačiam verslui ir kt. Straipsnyje aptariami šios bangos ypatumai: jos kryptys, motyvacija, kokybinė struktūra, emigrantų lūkesčiai, bendradarbiavimo plėtra. Tyrimas atliktas, šio straipsnio autoriui dirbant Jungtinėse Amerikos Valstijose 1996–2004 m.

Raktažodžiai: emigracijos bangos, nauji emigraciją skatinantys veiksniai, naujieji imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose, imigrantų grupės, gyvenimo kokybė, bendradarbiavimas su kilmės kraštu

IVADAS

Lietuviškoji diaspora Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) jau skaičiuoja antrą savo istorijos šimtmetį. Emigracija, prasidėjusi dar XIX a. antrojoje pusėje, iki pat XX a. ketvirtojo dešimtmečio buvo sąlygojama tiek politinių, tiek ekonominių priežasčių: siekio išvengti persekiojimo už tautinę veiklą, prievartinės karinės tarnybos, kiek vėliau – vilčių sukaupti pradinį kapitalą būsimajam verslui Lietuvoje, gyventi demokratinėje santvarkoje ir t. t. Išeivijos tematiką nagrinėjančioje literatūroje dažniausiai nurodomos trys emigracijos bangos. Pirmajai bangai priskiriami atvykusieji iki Antrojo pasaulinio karo, antroji daugiausia tapatinama su šio karo pabėgėliais, trečiosios pradžia skaičiuojama nuo vadinamosios „perestroikos“ (persitvarkymo) laikotarpio, žyminčio tam tikrą laisvėjimą tuomet dar sovietinės imperijos tebevaldomoje Lietuvoje. Tačiau literatūroje aptinkame ir kitokių išėivijos raidos skirstymų.

Imigrantų gyvenimo kokybės vertinimas daugiausia siejamas su dvejosios kilmės veiksniais: įsikūrimu kitoje valstybėje ir santykiais su gimtuoju kraštu. Įsikūrimas neatskiriamas nuo imigracijoje surastos profesinės veiklos turinio, būsto sąlygų, asmeninio pragyvenimo lygio ir šeimos narių įkurdinimo, galimybių mokytis patiems ir lavinti savo vaikus bei galimybių integruotis į priėmusios valstybės visuomeninį gyvenimą. Santykiai su kilmės šalimi sąlygoja išėivio apsisprendimą likti kitoje valstybėje ar grįžti į gimtinę. Šiuos santykius for-

muoja ryšiai su gimtinėje pasilikusiais artimaisiais bei informacija apie jos ekonominę, politinę ir kultūrinę raidą. Sumažinti arba, priešingai, sustiprinti norą sugrįžti gali imigracijos etninė, kultūrinė aplinka. Jei kitoje valstybėje imigrantas randa jam artimą kultūrinę aplinką ir turi galimybę pozityviai ar net maloniai bendrauti su tautiečiais, jo siekis sugrįžti gali būti atidėtas ilgam laikui. Vienišas, nuo šeimos ir kitų artimųjų atskirtas, į visiškai jam neįprastą kultūrinę aplinką patekęs imigrantas dažniausiai nepuoselėja vilčių įsikurti naujoje vietoje, nepaisant, kokia profesine veikla užsiimtų ar kokį atlyginimą gautų.

1996–2004 m. vykdytų **tyrimų pagrindinis tikslas** – išsiaiškinti priežastis, sąlygojančias naujausios, vadinamosios „trečiosios“ Lietuvos gyventojų emigracijos į JAV bangos struktūrą, jų apsisprendimo išvykti priežastis ir imigracijoje puoselėjamus lūkesčius. Esminės politinės ir socialinės permainos skirtingai veikia įvairius gyventojų sluoksnius, vieniems iš jų atverdamos naujas galimybes, o kitiems sudarydamos sunkias arba net neįveikiamas kliūtis. Persikėlimas į kitą valstybę yra neatsiejamas nuo didžiausių asmenybės raidos lūžių ir dramatiškų gyvenimo kokybės pokyčių. „Emigracija reiškia žmogaus išrovimą iš šaknų, atplėšimą iš gimtinės kultūros ir jaugimą į naująją“, rašoma *Lietuvių enciklopedijoje* (Lietuvių... 1955–1970: 505–506).

Tyrimo objektas – naujosios imigracijos, prasidėjusios nuo 1987 metų ir tebesitęsiančios iki šiol, formavimasis. **Tyrimo dalykas** – emigrantų adaptacija, gyvenimo kokybės vertinimas gimtinėje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, naujos gyvenamosios formavimasis išėivijoje, asmenybės ilgalaikės strategijos kūrimas. Nagrinėjami emigracijos iš Lietuvos ir imigracijos į JAV procesai, motyvacijos skirtumai, imigrantų įsikūrimas JAV, jų deklaruojama gyvenimo kokybės samprata bei jos vertinimo dinamika.

Tyrimų metodika ir organizavimas. Iš pradžių buvo planuojama apklausti imigrantus, atvykusius į JAV nuo 1991 m., t. y. žlugus sovietinei imperijai, tačiau netrukus paaiškėjo, kad naujausioji imigracijos banga prasidėjo anksčiau. Jos pradžia sutapo su vadinamuoju persitvarkymo laikotarpiu ir intensyviau pasireiškė nuo 1987 m. Baimė, kad prasidėjęs Atgimimas netrukus bus užgnaužtas, o laisvėjimą pakeis nauja teroro banga, sąlygojo ir išvykusiųjų 1989–1991 m. apsisprendimą. Pasinaudota atsiradusia galimybe sujungti okupacijos metais atskirtus šeimų narius. Pavyzdžiui, vyras nuo 1949 m. gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, o Lietuvoje likusiai žmonai net kelis dešimtmečius nebuvo leidžiama pas jį išvykti. Persitvarkymui prasidėjus tai tapo įmanoma.

Šiame straipsnyje pateikiama medžiaga daugiausia surinkta taikant kokybinių sociologinių tyrimų metodus. Dirbdamas JAV lietuvių savaitraščio „Dirva“, vadinamo lietuvių tautinės minties laikraščiu, redaktoriumi, turėjau galimybę bendrauti ne tik su imigrantais ir Lietuvos, bet ir su atvykusiais laikinai, pavyzdžiui, studentais, moksleiviais bei kitais asmenimis, turinčiais turistines visas. Susitinkant su laikraščio neetatiniiais bendradarbiais ir skaitytojais, teko apsilankyti beveik visuose didžiausiuose lietuvių telkiniuose ne tik Jungtinėse Amerikos Valstijose, bet ir Kanadoje. Siekiant gauti kuo objektyvesnę informaciją, individualių interviu ir grupinių pokalbių metodais buvo apklausti ne tik lietuviai, bet ir kiti išėiviai iš buvusios Sovietų Sąjungos arba jos įtakoje atsідūrusių šalių. Tarp apklaustųjų yra latviai, rusai, ukrainiečiai, žydai, armėnai, uzbekai, rumunai, albanai ir kt.

„Dirvos“ savaitraštyje mūsų iniciatyva buvo įkurtas naujas skyrius – „Neseniai atvykusiems į Ameriką“. Jame buvo skelbiami iš Lietuvos kilusios autorės Raimondos Mikatavagės straipsniai, išėivių pasisakymai, jų klausimai ir atsakymai į juos. Nemaža medžiagos apie išėivių gyvenimo kokybę buvo skelbiama ir kitame naujame „Dirvos“ skyriuje – „Jaunimo puslapyje“. Imigrantų adaptacijos ir ryšių su tėvyne temos buvo nuolat gvildenamos ir kitose

šio savaitraščio publikacijose. Panaši informacija nuolat skelbiama vieninteliame išeivijos dienraštyje „Draugas“ ir kituose leidiniuose. Jos nagrinėjimas tapo svarbiausiu naujosios bangos imigrantų JAV įkurto savaitraščio „Amerikos lietuvis“ uždaviniu. Išeivijos spaudos specifiška yra tokia, kad šios temos analizuojamos praktiškai kiekviename leidinio numeryje.

Išeivijos laikraščio redaktoriaus pareigos atveria galimybes stebėti jos organizacijų veiklą ir net pačiam jose dalyvauti. Autorius per visą savo darbo laiką dalyvavo Jungtinio pabaltijiečių (lietuvių, latvių ir estų) komiteto veikloje, pastoviai lankėsi JAV LB, ALT'os ir kitų tautinių organizacijų renginiuose, bendravo su šių organizacijų vadovais, analizavo jų veiklą keliuose šimtuose savaitraščio pagrindinių ir kitų straipsnių, reportažuose ir pan.

Tyrimų aktualumą ir naujumą sąlygoja tai, kad emigracijos iš Lietuvos mastai pastaraisiais metais pasiekė tokį lygį, kurio nė vienai dabartinei Lietuvos gyventojų kartai neteko matyti. Nepaisant politikų, mokslo ir kultūros veikėjų raginimų, iki šiol nesukurta nei emigracijos stabdymo, nei ilgalaikio bendravimo su išvykusiais strategija.

Šiame tyrime kol kas nesinaudojome vienu populiariausių sociologinių tyrimų metodu – anketavimu. Emigracijos ir imigracijos bei imigrantų adaptacijos temos yra neatsiejamos nuo pačių subtiliausių asmenybės sprendimų. Naujoji imigracijos banga skiriasi nuo dviejų ankstesniųjų tuo, kad jos atstovai yra labai išsibarstę po visas Jungtines Amerikos Valstijas ir paprastai nebesudaro kompaktiškų telkinių. Naujosios informacinės technologijos labai sustiprino virtualaus bendravimo galimybes: imigrantai gali pastoviai bendrauti elektroniniu paštu, pasinaudodami savo įkurtomis elektroninėmis svetainėmis, operatyviai keistis aktualia informacija, gaunama iš įvairiausių šaltinių. Praktiškai kiekvienas neseniai iš Lietuvos atvykęs asmuo turi asmeninį kompiuterį arba prieigą prie kitų kompiuterių. Tiesioginio bendravimo būtinybė pastaraisiais metais ryškiai sumažėjo. Taip asmeniškai bendraujama tik tradicinių arba specialių renginių metu, o kitu laiku tai būtų sunkiai įmanoma dėl didelių atstumų tarp respondentų dabartinių gyvenamųjų vietovių.

Anketinė apklausa tokiuose sudėtinguose tyrimuose, kaip imigrantų gyvenimo kokybės vertinimas, yra ne itin patikima ir dėl kitų priežasčių. Jos vykdytojams labai nelengva surasti gana užimtus imigrantus, juos apklausti ir tiksliai užfiksuoti jų atsakymus. Apklausiamieji dėl tam tikrų priežasčių gali būti suinteresuoti nutylėti tiesą arba netgi iškreipti faktus. Tai gana dažnas reiškinys posovietinėje erdvėje. Sovietinio režimo sąlygomis atvirumas galėjo pakenkti pačių apklausiamųjų ir kitų, su jais susijusių, asmenų saugumui. Net ir šiam režimui pasibaigus anketuojamas asmuo pirmiausia galvoja ne apie tai, kaip atsakyti tiksliau ir išsamiau, o bando atspėti, kokio atsakymo tikisi anketuotojas ir koks atsakymas geriausioje šviesoje pristatytų patį respondentą. Tokių nuostatų paplitimu paaiškinamos didžiulės daugelio pastaraisiais metais Lietuvoje vykusių sociologinių apklausų klaidos. Ryškiausias pavyzdys – apklausų, kas laimės Lietuvos Prezidento rinkimus 2002–2003 ir 2004 metais, nesėkmės.

Šiame straipsnyje pateikiami pirmieji tyrimų, kuriuos būtų tiksliausia vadinti žvalgomaisiais, duomenys. Tačiau jie ne tik leidžia formuluoti kai kuriuos atsakymus apie naujųjų imigrantų gyvenimo kokybę, bet ir gali praversti sudarant naujų tyrimų programas.

LIETUVIŠKOSIOS IMIGRACIJOS RAIDA

Lietuvių enciklopedijoje, gana daug dėmesio skiriančioje migracijos problemoms, pažymi, kad „ryškiausi emigracijos motyvai yra šie: ekonominiai, politiniai, religiniai, rasiniai, kultūriniai ir patriotiniai arba misijiniai“ (Lietuvių... 1955–1970: 506). Ten pat teigiama, kad „emigracija gali būti naudinga krašto ūkiui, kai yra gyventojų perteklius, kuriam neužtenka nei gamtos turtų, nei darbo“. Tačiau tiek emigracija, tiek imigracija gali būti ir gana pavojinga

valstybėms, kurias šie procesai ženkliai paveikia. Pavyzdžiui, „emigracija kolonizacijos tikslais yra veiksmingiausia priemonė kokios nors pajėgios ir gausios tautos dominavimui plisti“ (Ten pat). Negatyvios svetimšalių masinės imigracijos pasekmės – ryškios visoje Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių istorijoje bei dabartyje. Tokių pasekmių likvidavimą dar labiau apsunkina okupacinių režimų vykdytos tautiečių deportacijos arba masinis jų išvykimas iš šalies.

Gausiau vykti į JAV lietuviai pradėjo XIX a. antrojoje pusėje. Audringai besivystančioms Jungtinėms Amerikos Valstijoms reikėjo naujos darbo jėgos. Iš tuo metu dar carinės Rusijos valdomos Lietuvos į Ameriką vyko siekusieji išvengti prievartinės ilgametės tarnybos svetimose kariuomenėse, persekiojamieji už dalyvavimą tautinio atgimimo veikloje bei ieškojusieji materialinės gerovės galimybių. Netrukus jie Jungtinėse Amerikos Valstijose sudarė **pirmąją** lietuviškosios imigracijos bangą. Atvykę nemokėdami anglų kalbos ir neretai neturėdami Amerikos rinkoje paklausių aukštesnio lygio profesijų, šie asmenys tapo akmens anglies kasyklų ir stambiųjų miestų gamyklų darbininkais, tiesė geležinkelius ir automobilių kelius, dirbo gyvenamųjų namų ir pramonės objektų statybose. Jie stengėsi laikytis drauge ir kūrė gana kompaktiškus lietuviškus telkinius. Pirmąja lietuvių bendruomene JAV laikoma įsikūrusioji Danville miestelyje Pensilvanijos valstijoje 1869–1872 m. Netrukus lietuviški telkiniai atsirado Plymouth, Freeland, Wilkes-Barre, Shenandoah ir kt. Kiek vėliau lietuviai ėmė telktis didžiuosiuose JAV miestuose: Niujorke (New York), Bostone, Filadelfijoje (Philadelphia), Čikagoje (Chicago), Detroite, Klyvlende (Cleveland) ir kt. (Jakštas 1968: 415–421; Clevelando... 1917: 4–115).

Po kurio laiko dalis atvykėlių įteisino Lietuvoje turėtą aukštesnį socialinį statusą garantuojančią profesiją arba įgijo naują profesiją imigracijoje. „Grinoriais“ ar kitais ne itin pagarbiais vardais vadinamų imigrantų vaikai žymiai lengviau už tėvus įsiliejo į JAV visuomenę. Šiuo laikotarpiu JAV lietuvių telkiniuose lankėsi arba juose darbavosi Lietuvos tautinio atgimimo ir JAV lietuvių kultūros veikėjai: Mykolas Tvarauskas (Tvarauskas 1997: 9, 15–34), Jonas Grinius, dr. Jonas Basanavičius, dr. Jonas Šliūpas ir kt. Atsirado pirmieji lietuviški laikraščiai: „Gazietas Lietuwiszka“, M. Tvarausko 1879 m. įkurta Niujorke, J. Šliūpo „Unija“ ir kt., „Darbininkas“, „Draugas“, „Dirva“ ir kt. Kai kurie iš jų leidžiami iki šių dienų. Susikūrė lietuviškos organizacijos, tarp kurių yra veikiančių iki šiol, pavyzdžiui, „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“ (SLA).

Pirmoji imigrantų karta išugdė gana gausią lietuviškosios inteligentijos kartą: poetus, rašytojus (Nadą Rastenių, Kazį Karpių ir daugybę kitų), žymius dailininkus, aktorius, inžinierius, verslininkus ir t. t. Šios kartos atstovai savo pinigineis investicijomis ir kitais būdais aktyviai prisidėjo prie Lietuvos valstybės ūkio ir kultūros atkūrimo (nuo 1918 m.), garsino jos vardą pasaulyje. Tautinės veiklos įtakoje buvo įvykdyti ir transatlantiniai Stepono Dariaus (Jucevičiaus), Stasio Girėno (Girskio) bei Felikso Vaitkaus skrydžiai, sustiprėjo lietuvių domėjimasis aviacija bei kitomis, mokslo ir technikos pažangos sąlygojamomis ūkio ir kultūros sritimis.

Ekonominė depresija, prasidėjusi XX a. trečiajame dešimtmetyje, pakeitė oficialųjį Amerikos valdžios požiūrį į migracinių procesų įtaką šalies ekonomikai. Imigrantų į JAV ribojimo, populiariai vadinamo „sienų uždarymu“, procesas prasidėjo dar gerokai prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tačiau karui pasibaigus JAV lietuviai labai ženkliai prisidėjo, kad 1948 m. būtų priimtas *Išvietintųjų asmenų aktas* (angl. *Displaced Persons Act 774*), atvėręs karo pabėgėliams galimybę patekti į JAV. Po karo, daugiausia 1948–1949 m., šioje šalyje įsikūrė per 30 tūkst. **antrosios** (pagal kitus šaltinius – trečiosios) bangos imigrantų, pabrėžiant ryškų politinį pasitraukimo iš okupuotos Lietuvos pobūdį.

Pokaryje Jungtinėse Amerikos Valstijose apsigyvenę Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai, nors ir pavadinti keistu „išvietintųjų asmenų“ (dypukų) vardu, tarsi vis dar nedrįstant

pripažinti, su kokiais režimais JAV buvo sudariusi sąjungą kovoje prieš nacius ir kokios buvo tokios sąjungos pasekmės Rytų ir Vidurio Europos tautoms, neabejotinai įnešė didžiausią indėlį į lietuvių tautos kultūros lobyną. Skirtingai nuo ankstesnės, antroji imigracijos banga išsiskyrė savo išprusimu, aktyvumu ir tautiniu susipratimu. Nepaisant penkis dešimtmečius trukusio atskyrimo nuo tėvynės, išeivijos kultūrinis įnašas vargiai gali būti su kuo nors palyginamas. Pasaulio kultūros istorijoje nėra kito tokio analogo, kaip imigracijoje sukurta ir išleista net 37 tomų *Lietuvių enciklopedija*. Išeivijoje susiformavo vadinamoji egzodo literatūra. Iškilę tokie poetai, kaip Jonas Kossu-Aleksandravičius (išeivijoje žinomiausias kaip Aistis), Balys Auginas, Kazys Bradūnas, Bernardas Brazdžionis, Adomas Jاسas, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Stasys Santvaras ir kt. Vaisingai darbavosi rašytojai: Vytautas Alantas, Aurelija Balašaitienė, Liudas Dovydenas, Jurgis Jankus, Vacys Kavaliūnas, Birutė Pūkelevičiūtė, Alė Rūta ir kt. Iškilę publicistai: Bronys Raila, Juozas Kojelis, Juozas Žygas, Danutė Bindokienė, iki šiol vaisingai tebesidarbuojantis Bronius Nainys (Lietuvių.. 1955–1970).

Susidarė gana gausus visuomenės veikėjų būrys: Mykolas Krupavičius, Stasys Barzdukas, Vytautas Bieliauskas, Juozas Gaila, Algimantas Gečys, Vytautas Kamantas, Leonas Kriaučeliūnas, Antanas Olis, Anicetas Simutis, Vaclovas Sidzikauskas, ilgametė JAV Lietuvių bendruomenės (LB) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) vadovė Regina Narušienė, Marija Rudienė, Leonardas Šimutis ir daugybė kitų, palikusių ryškų pėdsaką lietuviškoje veikloje. Imigrantai aktyviai reiškėsi daugelyje mokslo sričių: istorijoje, psichologijoje, pedagogikoje, etnografijoje, lingvistikoje, technikos moksluose, ekonomikoje, sociologijoje ir kt. Išeivijoje kūrė daugybę dailininkų, architektų, kompozitorių, vyko labai intensyvi visuomeninė kultūrinė veikla. Susikūrė ir iki šiol veikia Lietuvių opera Čikagoje, vyksta Dainų ir Tautinių šokių šventės, lietuviškoji sportininkų veikla. Ilgus metus veikė M. K. Čiurlionio ansamblis, lietuviški chorai, tautinių šokių grupės. Susiformavo ypač vertinga išeivijos lituanistinio švietimo sistema, aktyvūs lietuvių skautai, ateitininkai, šauliai. Didžiulį išeivijos telkimo ir ugdymo darbą atliko ir iki šiol atlieka lietuviškų parapijų kunigai. Išeivijos susibūrimams tarnauja Lietuvių namai arba klubai, veikiantieji beveik visuose stambesniuose telkiniuose: Baltimorėje, Čikagoje, Klyvlende, S. Peterburge (Floridoje) ir kt.

Per visą okupacijos laikmetį JAV veikė Lietuvos diplomatinės institucijos. Tautinėje ir politinėje veikloje pasižymėjo Visos Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as), JAV Lietuvių bendruomenė (LB), Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), Amerikos Lietuvių taryba (ALT'a), Balfas ir kt. Neatsitiktinai išeivijos atstovai (Stasys Lozoraitis, Kazys Bobelis, Vaiva Vėbraitė ir kt.) gana aktyviai įsitraukė į valstybės atkūrimą, o Valdas Adamkus net dvi kadencijas buvo išrinktas Lietuvos Prezidentu. Šios imigrantų bangos indėlis į kultūros lobyną ir net Lietuvos valstybingumo atkūrimą, nepaisant jau pasirodžiusių atskirų leidinių, dar laukia išsamaus kompleksinio įvertinimo.

XX a. pabaigoje sugriuvus sovietų imperijai, jos valdytoje erdvėje prasidėjo ūkinė ir socialinė suirutė, kurios pasekmės tebėra ryškios. Lietuvoje bankrutavus sovietiniams fabrikams, iki tol gaminusiems produkciją, tinkančią tik sovietų bei jų satelitų vidaus rinkai ir negalėjusią konkuruoti Vakarų šalyse, labai sunkioje padėtyje atsidūrė buvę jų darbininkai ir specialistai. Daliai jų emigracija liko vienintele išeitimi, galimybe vėl rasti pragyvenimo šaltinį. Naujoji, t. y. jau **trečioji** (kitų šaltinių duomenimis – ketvirtoji), imigrantų banga plūstelėjo į Jungtines Amerikos Valstijas, tačiau niekas jų čia nelaukė. Siekusieji išvykti pasinaudojo pirmosiomis laisvėjimo galimybėmis, atsiradusiomis likus dar keleriems metams iki SSRS suirimo. Pirmųjų atvykėlių noras – bet kuria kaina ištrūkti iš sovietinio „lagerio“, kurio žlugimas tada daugeliui atrodė neįsivaizduojamas.

Tautinės bendrijos, tarp jų ir JAV LB, daugiausia dėmesio iki šiol skiria įprastinei politinei bei kultūrinei veiklai, šventinių minėjimų ir kitų tradicinių renginių organizavimui. Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių kartą jau pakirto senatvė. Šio straipsnio autorius tokius išėivijos iškiluosius atstovus, kaip profesoriai Biržiškos, advokatas, Lietuvos Prezidento sūnus Julius Smetona, generolai Vladas Nagevičius ir Kazys Tallat-Kelpša bei daugelį kitų, rado jau besiilsinčius amžinojo poilsio vietose, tačiau dar turėjo laimę pamatyti lietuviškosios kultūrinės aristokratijos išlikusią dalį poeto Bernardo Brazdžionio 90-mečio jubiliejuje, Omahos (Nebraskos valstija) lietuvių gyvenimo Amerikoje 50-mečio minėjime, Amerikos Lietuvių Tarybos (ALT'os), JAV LB ir PLB kongresuose.

Lietuviškojoje veikloje dalyvaujantieji antrosios imigrantų bangos atstovams ir jų vaikams sunku suprasti, kodėl naujieji atvykėliai paliko Lietuvą, vėl tapusią nepriklausoma valstybe. Ekonominiams imigrantams dažnai klijuojamas „tarybukų“ pavadinimas. O ir patys neseniai atvykusieji labai mažai žino apie ankstesnių kartų lietuvių emigrantų veiklą, jų laikraščius ir radijo laidas, kultūrinės ir religinės organizacijas, netgi lituanistines mokyklas. Neretas reiškiny – subjektyvusis nepasitikėjimas ir nesusikalbėjimas, kai į pirmą diskusijų planą iškeliami ne bendri tautiečių interesai, o pasaulėžiūrų, patirties ir kiti skirtumai.

Po 1992 m. atvykstančiųjų į JAV imigracijos motyvai vis ryškiau skiriasi nuo pirmųjų naujausios bangos (1987–1991) ateivių. Daugėja žmonių, kuriuos pasitraukti iš gimtinės paskatino ūkinės suirutės pasekmės: didėjantis nedarbas bei nusikalstamumas. Tarp atvykusiųjų iš Lietuvos vis dažniau sutinkame patyrusius nesėkmę privačiame versle. Jų nuomone, verslui labiausiai trukdo įstatymų leidybos nesklaidumai, nelogiška ir nenusipėjamai nepastovi mokesčių sistema, išplitusi valdininkų savivalė bei neveiksminga teisėsauga. Į verslininką Lietuvoje dar gana dažnai tebežiūrima kaip į potencialų nusikaltėlį. Jis puolamas įvairiausiomis dingstimis arba skatinamas griebtis neteisėtų priemonių, kad išsaugotų ir plėstų savo verslą.

2001-aisiais Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus metiniame pranešime paskelbta, kad per pastarąjį dešimtmetį į kitas valstybes išvyko „apie 230 tūkstančių Lietuvos piliečių“. Dauguma išvykusiųjų – paties darbingiausio amžiaus atstovai. Anot Prezidento, „tai sudaro beveik dešimtadalį mokesčių mokėtojų“. 2007 m. analogiškame pranešime įvardijamos esminės emigracijos priežastys: „Dažnas emigrantas patvirtina palikęs Lietuvą ne vien dėl ekonominių priežasčių, bet ir dėl aplinkos – socialinių ryšių nebuvimo, visuotinės nepagarbos, piliečių tykančios biurokratinės agresijos. Dėl nevilties ją įveikti ir apginti savo teises, savo interesus, savo žmogiškąjį orumą“.

Tiek Lietuvos, tiek išėivijos spaudoje daug kartų paminėta, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose atsidūrė per 40000 buvusių Lietuvos gyventojų. Kiek jų čia yra dabar, oficialių duomenų mums nepavyko rasti. Būtina šiuos „suapvalintus“ skaičius patikslinti. Tai nėra lengvas, tačiau išsprendžiamas uždavinys. Kiekvienas, gavęs vizą ir atvykęs į šį kraštą, peržengdamas bet kurio JAV tarptautinio oro uosto slenkstį, yra įregistruojamas Imigracijos ir natūralizacijos tarnybos (dabar – Tėvynės saugumo departamento – *Homeland Security Department*) duomenų banke. Jei asmuo, atvykęs pagal turistinę vizą, iki „baltojoje kortelėje“ nurodyto termino iš JAV neišvyksta, šis faktas tampa žinomas imigracijos tarnybų institucijoms. Jei asmens buvimas Amerikoje pratęsiamas arba jo statusas dėl tam tikrų priežasčių pakeičiamas, visa tai taip pat registruojama šiame duomenų banke. Taigi suskaičiuoti, kiek atvykusių iš Lietuvos yra Jungtinėse Amerikos Valstijose tiek legaliai, tiek nelegaliai, galima labai tiksliai. Tačiau skaičiavimo duomenys skirti tik tarnybiniam naudojimui. Kol nebus pasirašyti atitinkami tarpvalstybiniai susitarimai dėl šių duomenų bazių naudojimo, tol jie išliks neprieinami tyrinėtojams.

APLINKYBĖS, SĄLYGOJANČIOS NAUJĄJĄ EMIGRACIJĄ

Gyventojų skaičiaus mažėjimas valstybėse, kuriose vyksta esminės politinės, ekonominės ir socialinės reformos, yra dėsningas. Šį reiškinį Lietuvoje sąlygojantys procesai nėra išimtis. Mūsų tyrimų duomenys rodo, kad, pavyzdžiui, Uzbekijoje ir Armėnijoje emigracija yra dar didesnė. Pagrindinės jos priežastys – ekonominės: masiniai įmonių bankrotai, nedarbas, neologiška ir neefektyviai veikianti atlyginimo už darbą sistema. Pastaraisiais metais vis daugiau žmonių bėga iš Aleksandro Lukašenkos režimo valdomos Baltarusijos. Nemaža jų patenka į JAV, nes čia jie šiuo metu turi galimybę rasti **politinį prieglobstį**. Pavyzdžiui, Cleveland, OH jau įsikūrė stipri Amerikos baltarusių bendruomenė. Čia apsigyveno ir buvęs šalies parlamento vadovas, akad. Semionas Šareckis (kurį laiką glaudęsis Vilniuje), kiti žymūs opozicijos veikėjai, mokslininkai, verslininkai, į autokratinio režimo nemalonę patekę menininkai.

Iš Lietuvos, ypač 1991–1996 m., išvyko dalis kitataučių, nesuinteresuotų dalyvauti Lietuvos atkūrimo procese arba netgi nusiteikusių priešiška. Tarp jų – buvę okupacinio režimo valdžios įstaigų ir represinių struktūrų pareigūnai, stambiųjų sovietinių, ypač buvusių karinių gamyklų vadovai bei specialistai. Jau pastebėta, kad kai kurie iš jų, gavę Lietuvos piliečių pasus, netrukus atsidūrė ne kraštuose, iš kurių buvo atvykę (atsiųsti) į Lietuvą, o Vakarų valstybėse. Provokacinės tokių „Lietuvos piliečių“ veiklos tikslas labai aiškiai išreiškiamas: bandyti visais jėgoms prieinamais būdais diskredituoti nepriklausomybę atkūrusią Lietuvą ir visą lietuvių tautą pasaulyje. Prieš keletą metų Floridos valstijoje buvo sulaukyti iš Lietuvos atvykę kitataučiai, siūliusieji pirkti strateginius ginklus bei medžiagas jų gamybai. Pasakodama apie juos, JAV žiniasklaida ilgai kartojo, esą šie asmenys – lietuviai. Tačiau tiesa ir tai, kad šie asmenys tikrai turėjo Lietuvos Respublikos piliečių pasus.

Jungtinėse Amerikos Valstijose šalia tokių tradiciškai gausių ir stiprių imigrantų grupių, kaip ispanakalbių ir kinų, vis energingiau ima reikštis naujos rusakalbių bendruomenės. Neseniai atvykusiais savo tautiečiais ypač rūpinasi Amerikos žydų organizacijos. Imigrantai, kuriems padeda tautinės bendruomenės, netgi patys kuria darbo vietas: atidaro parduotuves, įkuria buitinės technikos ir automobilių remonto dirbtuves, transporto įmones, medicinos paslaugų kabinetus, nusenusių ir ligonių globos įstaigas, parduotuvių ir viešbučių valymo kompanijas, draudimo agentūras ir t. t. Gana judrioje, iš visur lengvai pasiekiamoje Cleveland, OH gatvių sankryžoje stovi neišvaizdus keturaukštis pastatas, kurį gerai žino rusakalbiai atvykėliai. Jame įkurtas teisėtai veikiantis „Pagalbos besikuriantiems imigrantams skyrius“. Čia galima sužinoti, kur ir už kiek išnuomojami butai, kur veikia anglų kalbos ir profesinio rengimo kursai. Skyriaus darbuotojos už tam tikrą mokestį padeda imigrantui susirasti darbą. Sutikusios lietuvių, jos stebisi: „Kodėl nesikreipiate į savo bendruomenę? Kodėl einate pas mus?“ Tačiau lietuviškų įstaigų, teikiančių visapusišką pagalbą imigrantams, mūsų tyrimų laikotarpiu (1996–2004) JAV nepavyko surasti. Tik naujausioje Amerikos lietuvių spaudoje jau galima aptikti skelbimus apie tokios pagalbos pradmenis. Juose imigrantams siūloma padėti užpildyti juridinius dokumentus, padėti įgyti vairuotojo teises, įdarbinti.

Praktiškai nė viena seniau veikianti JAV lietuvių visuomeninė organizacija nebuvo pasirengusi teikti pagalbą naujesiems atvykėliams. Tikėtasi, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, išnyks objektyvios prielaidos, sąlygojančios emigraciją. Buvo skelbiama, kad netgi antrosios emigracijos bangos nariai planuoja sugrįžti į tėvynę. Motyvuodami savo išvykimą iš Lietuvos priverstinėmis politinėmis aplinkybėmis, šios bangos atstovai pastoviai kėlė Lietuvos išlaisvinimo bylą. Ekonominio nuosmukio ir jo sąlygotos emigracijos iš Lietuvos tikimybė pereinau į laikotarpiu šiose deklaracijose nebuvo numatyta.

Tokios prielaidos pasirodė nerealias. Lietuvos okupacija ir aneksija užtruko beveik pusę šimtmečio. Daugiausia antrosios bangos emigrantų, atvykusių į JAV 1948–1949 m., jau

išmirė. Jeigu 1948–1949 m. jos atstovams buvo per 30, tai nesunku apskaičiuoti, kiek jiems būtų dabar. Jų vaikai ir vaikaičiai, kurių dauguma gimė ir užaugo Amerikoje, per visą šį laiką neturėjo pastovių tiesioginių ryšių su Lietuva ir negalėjo puoselėti grįžimo į ją planų. Išėvija pasiekianti informacija apie tai, kas vyko Lietuvoje okupacinio režimo pabaigoje ir nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio pradžioje, buvo gana fragmentiška. Mūsų pirmieji tyrimai patvirtino, kad apie naujuosius imigrantus arba siekiančius šio statuso buvo pasisakoma gana negatyviai: jie kaltinami patriotizmo stoka, nenoru aukotis tėvynės labui ir patiems kurti jos ateitį. Dažnai primetamas perdėtas materialijų vertybių sureikšminimas bei tautinių idealų praradimas, pabrėžiami ideologiniai, kultūriniai, netgi doroviniai ankstesnės ir naujosios emigracijos bangos skirtumai.

Tiek Lietuvoje, tiek kitose sovietinės imperijos valdytose teritorijose nemažą išlikusio ūkio dalį užvaldė trijų labai skirtingos kilmės grupių – buvusios komunistinės nomenklatūros, vadinamosios naujosios nomenklatūros ir itin prieštaringos reputacijos asmenų, linkusių į nusikaltamą veiklą – susivienijimai. Jie iššvaistė daug valstybinio turto. Pramonės įmonės, galėjusios dar kurį laiką dirbti pelningai, buvo priverstos bankrutuoti, žemės ūkio padėtis tapo katastrofiška. Grupuočės, besivaidijančios dėl valdžios postų ir įtakos sferų, neretai besidangstančios skirtingų politinių partijų etiketėmis, nesirūpino atkurtos valstybės galia ir jos gyventojų pragyvenimu. Gerą turtinę padėtį išlaikė arba staigiai praturtėjo sluoksniškas, sudarantis vos keletą procentų nuo bendrojo gyventojų skaičiaus. Vidurinė klasė, kuri sovietinio režimo sąlygomis buvo negausi, dar labiau sunyko. Daug gyventojų atsidūrė už vadinamosios „skurdo ribos“. Socialinė įtampa bet kuriuo momentu gali prasiveržti impulsyviais gaivališko protesto veiksmais, kurių pasekmes sunku nuspėti. Tik pastaraisiais metais ūkis ima atsigauti. Daugiausia įtakos tam turėjo prasiidėjęs politinis stabilumas, Lietuvos priėmimas į NATO bei Europos Sąjungą.

Politiniai neramumai retai paskatina teigiamus socialinius pokyčius, nes jų metu sparčiai plinta dezinformacija, vyrauja primityvus skurdo priežasčių suvokimas, chaotiška minios nuotaikų kaita. Kaip pozityviai spręsti susikaupusias ūkines ir socialines problemas, protestuojantieji nežino. Pagrindinis jų šūkis: „Valdžia turi skirti mums (pavyzdžiui, ūkininkams) daugiau pinigų!“ Reikalaujama padidinti produkcijos supirkimo kainas, suteikti lengvatas gamintojams, skirti dotacijas ir pan. Iš kokių šaltinių valstybės biudžete turėtų atsirasti tam reikalingos lėšos, protestuotojai negali atsakyti. Tokiais atvejais korumpuotos arba ilgalaikės ūkio plėtotės strategijos stokojančios valdžios institucijos griebiasi „gaisrų gesinimo“ taktikos: išklausyti protestuojančių argumentus, kai ką jiems pažada arba bando perskirstyti biudžeto išlaidas. Šiomis priemonėmis socialiniai neramumai prislopinami tik labai trumpam laikui.

IMIGRACIJOS MOTYVAI

Jau pirmieji tyrimai leido išskirti šias naujausių emigrantų grupes:

1. Atvykusieji mokytis, siekiantys sukaupti naujausių žinių bei įgūdžių, būtinų šiuolaikiniam verslui, sudėtingai profesinei veiklai. Tarp jų – planuojantys įgyti mokslinį laipsnį ir dirbti kompanijose, naudojančiose naujausias technologijas, kurios dar nėra įdiegtos Lietuvoje. Galimas dalykas, kad tokių galimybių gimtajame krašte dar ilgai nebus, todėl šie specialistai ten nerastų darbo. Kiti galėtų Lietuvoje pritaikyti Amerikoje įgytą profesinį pasirengimą, tačiau Jungtinėse Amerikos Valstijose jie randa didesnę atlyginimą, geresnes darbo ir profesinio tobulėjimo galimybes.

2. Pakviestieji dirbti mokslinio tyrimo ir gamybiniuose centruose, universitetuose, žaisti sporto komandose, darbuotis išėvijos organizacijose. Nemaža jų naudojasi neimigracinėmis vizomis ir neturi daugelio socialinių garantijų. Pastarųjų buvimą Amerikoje sąlygoja sunkiai

prognozuojami veiksniai: ne visada pakankamas gebėjimas adaptuotis neįprastoje aplinkoje, vietinių specialistų konkurencija, darbdavių požiūrio kaita ir kt.

3. Laimėjusieji „žaliosios kortelės“ loterijoje. Pastarieji savo gyvenimo kokybę naujoje aplinkoje vertina labai nevienodai. Anaipol ne visi dalyvavusieji loterijoje buvo tvirtai apsisprendę išvykti į JAV. Laimėjusieji neretai pirmiausia bando išsiaiškinti, kokią dovaną jiems pateikė atsitiktinumas. Tarp šios grupės apklaustųjų yra jau sugrįžusių į Lietuvą arba migruojančių tarp Lietuvos ir JAV, dar neapsisprendusių, kaip pasielgs ateityje. Pastarieji gana dažnai nurodo, kad:

- a) nebuvo būtinybės išvykti (Lietuvoje turėjo pakenciamas tiek darbo, tiek buitines sąlygas), o persikėlimą į JAV apsunkina nauja kultūrinė aplinka, prie kurios sunku įprasti;
- b) nemoka anglų kalbos, o neretai stokoja ir noro jos mokytis;
- c) nesusiklostė dalykiški, pozityvūs santykiai su naujaisiais darbdaviais ir bendradarbiais;
- d) pablogėjo sveikata;
- e) iškilo šeimyninių nesutarimų (sutuoktiniai skirtingai vertina gyvenimą Lietuvoje ir JAV, vienas iš šeimos narių atsisako išvykti ir t. t.).

4. Sukūrusieji šeimas su JAV piliečiais. Šioje grupėje gausu ne tik „istorijų su laiminga pabaiga“, bet ir labai didelių tragedijų. Suradus vienas kitą, padedant pažinčių tarnyboms arba net per internetą, netrukus iškyla ne tik įprastinės šeimyninės, bet ir skirtingų kultūrų suderinimo problemos. Mūsų gauti duomenys patvirtino jau ne kartą viešajame gyvenime išsakytą mintį, kad „barakūdos“ („plėšriosios žuvies“) sąvoką tenka vartoti ne tik tada, kai kalbama apie neseniai atvykusius. „Plėšriosios žuvies“ elgsena gana dažnai būdinga ir juos pasikvietusiems: neretai norėjosi susirasti ne sutuoktinį, kurį galėtų pamilti, o tarną, tarnaitę ar slaugę, kuriai nereikėtų mokėti atlyginimo. Jie net neplanavo pakviestiesiems suteikti lygiateisio šeimos narių statuso.

5. Atvykusieji pagal trumpalaikius iškvietimus, tikslines programas (pavyzdžiui, vaikų priežiūros, studentų mainų, mokslo metų atostogų laikotarpiui ir kt.), bet apsisprendusieji pasilikti JAV. Kai kuriems pavyksta rasti darbdavius, kuriems naudingas jų profesinis pasirėngimas bei patirtis. Po kurio laiko jie, darbdaviams tarpininkaujant, gauna „darbo pažymėjimą“ ir įgyja teisę kreiptis dėl pastovaus JAV gyventojų statuso gavimo.

6. Pasirinkusieji vadinamąjį nelegalaus imigranto kelią ir besitikintieji amnestijos ar kitų galimybių pakeisti savo statusą ateityje. Jų padėtis yra nepastoviausia ir nesaugiausia. Jie neturi jokių socialinių garantijų, negali gauti garantuoto atlyginimo, dažnai yra morališkai žeminami. Ypač naiviai skamba aiškinimai žmonių, pažeidusių buvimo JAV taisykles, esą valdžia jų neieško ir nepersekioja. Bandydami išspręsti net elementarią buitinę problemą (gauti vairuotojo teises, išsinuomoti butą ir pan.), jie iškart įsitikina, kad skaudžiai suklydo. Jiems gresia ne tik santaupų praradimas ir deportacija, bet ir draudimas ilgą laiką atvykti į JAV. Visam gyvenimui lieka tyčinio teisės pažeidėjo etiketė.

7. Reguliarieji lankytojai, kurie, teisiškai likdami Lietuvos piliečiais, faktiškai daugiau laiko praleidžia Jungtinėse Amerikos Valstijose, negu Lietuvoje. Yra taip gyvenančių jau visą dešimtmetį. Jie taip pat nuolat pažeidžia JAV įstatymus, nes dirba šioje šalyje, neturėdami oficialaus leidimo. Atvykę su turistine viza, jie išbūna Amerikoje nurodytą laiką, grįžta į Lietuvą ir po kelių mėnesių vėl atvyksta, motyvuodami savo dažnas keliones įvairiausiomis dingstimis: noru susipažinti su gamtos, istorijos ir kultūros paminklais, atostogauti su draugais, gydytis, rinkti medžiagą tiriamajam darbui, tirti išeivijos tradicijas ir t. t. Šioje grupėje nemažą dalį sudaro vyresnio, pensinio amžiaus asmenys. Pastaruoju metu tokie „turistai“ vis dažniau atpažįstami kaip nelegalūs darbuotojai ir jie vis sunkiau beįleidžiami į JAV.

IMIGRANTO STATUSAS IR GYVENIMO KOKYBĖ

Gyvenimo kokybę naujame krašte neseniai atvykusieji vertina labai skirtingai. Pirmiausia paaiškėjo, kad ir pačią **gyvenimo kokybę** sąvoką apklausiamieji suvokia labai įvairiai: tai, kas vienam jau atrodo neblogo pasiekimu, kitas vertina tik kaip primityvų egzistavimą. Vienam pakanka nuomojamo buto, o kitas net neišsivaizduoja savo sėkmės ateityje be nuosavo namo. Pabrėždami ekonominį saugumą, kurį patyrė atvykę į JAV, apklaustieji skirtingai vertina savo galimybes gauti profesinį pasirengimą atitinkantį darbą, tobulinti gimtineje įgytą kvalifikaciją, padėti besimokantiems vaikams siekti kuo aukštesnio išsimokslinimo ir t. t. Vieni teigia atvykę tik keleriems metams, kol sukaupta lėšų būsimajam verslui gimtineje, o kiti net nebeužsimena apie galimybę sugrįžti į Lietuvą.

Šeštajai ir septintajai grupei atstovaujančių respondentų gyvenimo kokybės vertinimai iš esmės skiriasi nuo pirmųjų penkių grupių atstovų. Tačiau ir tie, kurie jau yra įgiję pastovaus gyventojų arba netgi JAV piliečio statusą, savo dabartinę būklę nusako skirtingai. Tyrimai rodo santykinę priklausomybę tarp teigiamų vertinimo ir laiko, jau praleisto Amerikoje: kuo ilgiau asmuo čia jau išgyveno, tuo didesnė tikimybė, kad savo gyvenimo kokybę įvertins aukštesniais balais. Tačiau ši koreliacija nėra labai ryški. Neretai netgi visas socialines garantijas turintis imigrantas nurodo tokias neigiamas aplinkybes, kaip didėjantis gimtinių ilgesys, nerimas dėl joje likusių artimųjų likimo, abejonės dėl Lietuvoje prasidedančių pozityvių perversnų, nenoras likti nuošaly nuo viso to, kas vyksta gimtajame krašte. Ne vienas iš mūsų apklaustųjų tikisi, kad Lietuvai, tapusiai pilnateise Europos Sąjungos nare, iš esmės pagerės ne tik jos ekonominė padėtis, bet ir visuomenės pilietinis susipratimas, sustiprės ryžtas aktyviau dalyvauti procesuose, skatinančiuose tėvynės pažangą. Pastaraisiais metais JAV pasireiškiantys ūkinio sąstingio požymiai, padažnėję įmonių bankrotai ir augantis nedarbas, ypač dolerio vertės kritimas lito atžvilgiu vis dažniau sukelia mintis apie grįžimą į Lietuvą.

Gana ryškiai skiriasi gyvenimo kokybės vertinimai tarp asmenų, atvykusių į JAV iki 2001 m. rugsėjo 11-osios ir po jos. Atvykusieji po šios tragiškos datos neretai nurodo, kad jau susidūrė su neslepia vietinių gyventojų, t. y. gimusių Amerikoje, priešiškuumu.

Neseniai atvykusieji, ypač tie, kurie nepakankamai moka anglų kalbą, Jungtinėse Amerikos Valstijose susiduria su papildomomis kliūtimis ir nenumatytais sunkumais. Nereti atvejai, kai netgi legalų statusą turintys imigrantai patenka į abejotinos reputacijos kompanijų, besiverčiančių primityviu verslu, įtakos sferą. Dažniausiai jais bando pasinaudoti neteisėtai veikiančios ligonių ir senelių slaugos agentūros, kompanijos, besiverčiančios sezoniniais darbais, kai kurios statybinės firmos ir pan. Dirbantieji jose yra diskriminuojami, gauna žymiai mažesnę atlyginimą, negu priklausytų už atliekamus darbus, verčiami dirbti be poilsio dienų ir atostogų, neturi jokių medicininės apdraudos ir pensinio aprūpinimo garantijų.

Naujieji imigrantai labai stokoja informacijos apie JAV įstatymų specifiką, transporto draudimo ypatybes, sveikatos apdraudą, dirbančiųjų teises ir galimybes pasinaudoti numatytais lengvatomis bei socialinėmis pašalpomis, pensinį aprūpinimą. Daugelis jų nežino, kad buvusioje Sovietų Sąjungoje įgyti aukštojo mokslo ir mokslinius laipsnius liudijantys diplomai gali būti prilyginti amerikietiškiems. Kai kurių firmų vadybininkai netgi draudžia neseniai atvykusiems pasisakyti apie gimtineje įgytą aukštąjį išsimokslinimą arba mokslinį laipsnį, gąsdindami, kad tokiu atveju juos tektų atleisti iš darbo. Nuslėpdami tikrąjį darbuotojų išsilavinimą, tokių kompanijų savininkai moka jiems žymiai mažesnę atlyginimą, negu priklauso pagal įstatymus.

Keletas pavyzdžių. Universitetą Lietuvoje baigusi ir ilgą profesinės veiklos patirtį turinti biochemikė prižiūri senelius globos namuose, energetikos inžinierė dirba gyvenamųjų namų

bei įstaigų valymo kompanijoje, technologė, sėkmingai vadovavusi stambiam tekstilės įmonės padaliniui, dirba buitinės aparatūros taisyklos sandėlio darbininke, aktorė pakuoja siuntinius, patyrusi gydytoja tik didelių pastangų dėka gavo leidimą dirbti medicinos seserimi, o jos kolegė tapo technike, aptarnaujanti diagnostinę aparatūrą. Pastaroji, beje, ne kartą atkreipė savo kolegų gydytojų dėmesį į tyrimų duomenis ir padėjo patikslinti diagnozę. Tokias jos pastabas vieni įvertino su dėkingumu, o kiti ... su neslepia neapykanta.

Nedaugeliui tų, kuriuos jau apklausėme, pavyko pradėti savarankišką verslą: įkurti privačią įmonę, atidaryti parduotuvę ar valgyklą. Tam labai trukdo nepakankamas amerikietiškos anglų kalbos (American English) žinojimas, trumpa kredito istorija, nesuteikianti galimybių gauti paskolą būsimajam savarankiškam verslui. Jiems nelengva perprasti skirtingas įvairių JAV visuomenės sluoksnių elgsenos ypatybes, vietinius papročius, verslo tradicijas.

Naujausios bangos išievių adaptaciją gerokai apsunkina ir kai kurių jos atstovų, ypač jaunimo elgsens. Imigracijoje itin išryškėja posovietinėje erdvėje susiformavęs vadinamasis dėžinio asmens elgsenos sindromas. Užaugusieji daugiabučiuose namuose ir dėl objektyvių aplinkybių negalėjusieji išmokti disponuoti private nuosavybe labai sunkiai prisitaiko prie elementariausių privačiu verslu besiremiančios visuomenės gyvenimo normų. Jiems labai sunku suvokti net tokius Vakarų visuomenėje besąlygiškai vykdomus reikalavimus, kaip punctualumas, tvarkingumas, duoto žodžio laikymasis, aukšta bet kurio darbo kokybė, netgi mandagumas ir pagarba kitam asmeniui. Dalis atvykusių, matyt, neturėjo ir normalios bendravimo su šeimos nariais patirties. Jiems dažniausiai nesuvokiamos ir tautinės savigarbos bei solidarumo sąvokos. Tokių asmenų atsiradimas tarp imigrantų sąlygojo augantį nusikalstamumą ir užtraukė gėdą tiek visai naujausiai išieivijai, tiek kilmės kraštui – Lietuvai.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir atsivėrus naujoms galimybėms įsidarbinti Europoje, emigracija į JAV gerokai sumažėjo. Didelis atstumas nuo Lietuvos ir nemažos išlaidos kelionei sulaiko dalį norinčių išvykti iš Lietuvos nuo bandymo patekti į JAV. Tuo tarpu teisėtai Jungtinėse Amerikos Valstijose pasilikusieji labai ryškiai diferencijuojasi. Vieni jau gerai išmoko anglų kalbą, įgijo pakankamą dabartinės profesinės veiklos patirtį, mato aiškias šios veiklos tobulinimo perspektyvas ir tiesiog priprato prie tvarkingos, tiksliai prognozuojamos socialinės aplinkos. Jų gyvenimo kokybės lūkesčiai įgyvendinami beveik tokiu tempu, kaip ir tikėtasi. Pastarieji, kurių daugumą sudaro mūsų minėtų pirmosios ir antrosios, iš dalies ir trečiosios grupės atstovai, savo ateitį sieja su pastoviu gyvenimu Amerikoje. Jie patys save vis dažniau priskiria vidurinei ir aukštesnei vidurinei socialinės stratifikacijos klasei ir perima šiems visuomenės sluoksniams būdingus elgsenos modelius. Vis dažniau juos matome dalyvaujančius tiek lietuviškose, tiek vien „amerikietiškos“ visuomeninėse organizacijose, kūrybinėse draugijose, kandidatuojančius į renkamas pareigas savivaldybėse, dirbančius liuanistinėse mokyklose ir pan.

Sunkokai prie iš esmės skirtingos kultūrinės JAV aplinkos prisitaikantieji ketvirtosios, o neretai ir trečiosios grupės atstovai dabartinę savo gyvenimo situaciją apibūdina kaip laikiną ir sunkiai nuspėjamą. Vyresnio amžiaus arba radikalių gyvenimo pokyčių netoleruojantys asmenys vis dažniau savo ateitį sieja su grįžimu į Lietuvą. Panašiomis nuostatomis vadovaujasi ir tie išieiviai, kurie į JAV išvyko vieni, gimtinėje palikę savo artimuosius, nuosavybę ir neįgyvendintus, bet neužmirštus profesinius ketinimus. Daugelis jų laukia, kada Lietuvoje negrįžtamai įsitvirtins teigiamos ūkinės permamos, sustiprės teisėsauga, atsiras daugiau pagarbos valstybės piliečiui.

Teisėto imigranto statuso neturintieji išieiviai pasiskirstė į dvi gana ryškiai viena nuo kitos atsiribojusias grupes. Vieni jų samdo imigracijos advokatus, ieško darbdavių, kurie galėtų už

juos laiduoti, bando kurti šeimas su JAV piliečiais, t. y. siekia išnaudoti visas galimybes pasilikti JAV. Nuo grįžimo į Lietuvą juos dažniausiai sulaiko menkos santaupos, baimė būti nubaustiems už imigracijos taisyklių pažeidimą ir įsivaizduojamas pažeminimas, kuris jų lauktų sugrįžus. Niekam nesinori atrodyti „pralaimėjusiu“ (angl. *loser*). Tuo tarpu kita grupė ir toliau tęsia sunkiai pateisinamą „vienadienio egzistavimo taktiką“: nuolat keičia gyvenamąją vietą, verčiasi atsitiktiniais darbais, tikisi amnestijos, o kai kurie ir toliau tęsia nusikalstamą veiklą, tapę tokių grupuočių nariais. Pastarieji vis dažniau demaskuojami, nes JAV pilietybę turintys nusikaltėliai juos naudoja pavojingiausiose situacijose arba jiems suverčia savo kaltę. Teisėto statuso neturinčiam asmeniui praktiškai nelieka galimybių apsiginti, nors ir nepadarius to, už ką jie yra apkaltinami. Dar esantys laisvėje nebetiki, kad galėtų sugrįžti į Lietuvą, kurioje jų elgesys taip pat gana dažnai būdavo nusikalstamas. Ne vienas iš jų žino, kad grįžus pirmiausia tektų atsakyti už ankstesnius nusikaltimus. Prie pastarųjų prisideda ir imigracijoje teisėtai atsidūrę, tačiau joje didelių nesėkmių patyrę, gyvenimo neužgrūdinti asmenys.

Aiškiajai retėja ir septintosios – reguliariųjų lankytojų grupės narių gretos. Neišmokusieji anglų kalbos vis sunkiau susiranda darbą, nes jo pasiūla tarp lietuviškumą išlaikiusių ankstesnių imigracijos bangų atstovų sparčiai nyksta: gilius sentimentus Lietuvai išsaugojusieji pokario bangos atstovai baigia pasitraukti į amžinybę. Daugelio „turistų“ viltys susirasti pastovų darbavą arba sukurti amerikietišką šeimą blėsta, o neturint papildomų pajamų vis sunkiau planuoti naujas keliones į JAV. Darosi vis sunkiau ir apie tokių kelionių tikslus paaiškinti imigracijos institucijų tarnautojams.

Tyrimai atskleidė ir specifines problemas, kurių atsiradimą sąlygojo naujausios imigrantų bangos susiformavimas. Lietuva pasirodė visiškai nepasiruošusi naujiems santykiams su išeivija. Joje vis dar nesuvokiama imigracijoje įgytos profesinės ar kultūrinės patirties vertė. Net tokios iniciatyvos, kaip APPLE (pagalba Lietuvos švietimui), iki šiol nėra Lietuvoje pakankamai skatinamos, jas paliekant pavienių entuziastų nuožiūrai. Be jokio reikalo viena kitai priešpastoma JAV ir Vakarų Europos verslo patirtis, pirmenybę aiškiai teikiant pastarajai: atseit, esame ES nariai, todėl Amerikos patirtis Lietuvai nebūtina. Tokiomis nuostatomis besivadovaujantiems tektų prisiminti, kodėl Europai prirėkė „Lisabonos strategijos“ ir kas joje pasakya.

Labai vangiai įgyvendinami informacinių ir kultūrinių ryšių su išeivija projektai: vis nesutariama, kas juos turėtų finansuoti. Lietuvos universitetai galėtų suteikti ryškią pastovią paramą lituanistiniam išeivijos jaunimo švietimui, kviesi juos studijuoti arba atlikti praktiką Lietuvoje. Per išeiviją būtų galima užmegzti žymiai glaudesnius Lietuvos mokslo institucijų ryšius su Amerikos mokslininkais: keistis specialistais, programomis, vykdyti bendrus tyrimus ir t. t. Įtikinti JAV atstovus tokių ryšių su Lietuva nauda nėra lengva, tačiau įmanoma. Viena tokių ryšių formų galėtų būti ir JAV universitetų filialų įkurdinimas Lietuvoje, kaip tai daroma Lenkijoje, Slovėnijoje ir kitose ES valstybėse.

Tyrimai parodė, kad pagrindinė kliūtis, trukdanti plėtoti sistemingus ryšius su išeivija, yra pasenusios, dar iš sovietmečio užsilikusios neigiamos nuostatos. Lietuvos visuomenėje dar labai gajus požiūris į išeiviją kaip prasikaltusią Lietuvai ir todėl privalančią ją beatodairiškai remti, finansuoti visas bendradarbiavimo kryptis. Tokios nuostatos sąlygojo net sunkiai suvokiamas įstatymų pataisas, apribojančias Lietuvos pilietybės išsaugojimą. Net atšaukus šias Lietuvai ir visai lietuvių tautai labai žalingas pataisas teks ilgai šalinti psichologinius jų padarinius, tirpdyti atsiradusį nepasitikėjimą Lietuvos valdžia.

Kaip atsvara tokioms nuostatoms galėtų būti neatidėliotinas pragmatiško požiūrio į emigrantus diegimas Lietuvos valdžios institucijose ir visuose visuomenės sluoksniuose. Visiškai nepateisinamas delsimas atskirti institucijas, besirūpinančias išeivijos ir tautinių mažumų

problemomis. Tai kokybiškai skirtingos veiklos sritys. Pragmatiškas požiūris, kuris jau vėlyvoje daugelyje išsivysčiusių Europos ir Azijos valstybių (Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Japonijoje, Pietų Korėjoje ir kt.), skatina pasinaudoti globalizacijos tendencijomis ir kaip visiškai normalų ar net naudingą reiškinį vertinti savo piliečių darbą kitose valstybėse, nes tai atveria naujas ekonominių, mokslinių ir net politinių ryšių galimybes. Laisvas darbo jėgos judėjimas pasaulyje tampa įprastiniu dalyku, įpareigojančiu dirbančiųjų kilmės kraštus išlikti svetingais išvykusiems. Tokio požiūrio įgyvendinimas pirmiausia suteiktų didžiulę naudą patiems išėivių kilmės kraštams, ženkliai skatintų jų pažangą ir stabdytų išėivijos nutautėjimą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Naujausiai Lietuvos gyventojų emigracijos į JAV bangai priskirtini emigrantai, atvykę į Jungtines Amerikos Valstijas nuo XX a. devintojo dešimtmečio. Pirmaisiais šios bangos atstovais tapo asmenys, siekę bet kuria kaina ištrūkti iš tuo metu dar okupuotos Lietuvos. Vėliau išvykusių apsisprendimą sąlygoja ne politiniai, o ekonominiai ir pažintiniai (edukaciniai) motyvai.

2. Kitaip nei pirmosios emigracijos bangos, vėliausioji emigracija yra stichiška, nesąlygojama jokių jai palankių teisinių ar ekonominių aplinkybių. Tik pirmieji imigrantai, atvykę į JAV iki Sovietų Sąjungos žlugimo, dar galėjo tikėtis pasinaudoti politinio prieglobsčio perspektyva. Dabar gauti leidimą pastoviai apsigyventi Jungtinėse Amerikos Valstijose galima tik labai ribotais, įstatymuose griežtai apibrėžtais atvejais: laimėjus „žaliosios kortos“ loterijoje, sudarius santuokas su JAV piliečiais, įgijus darbo leidimą, sąlygojamą besikeičiančios JAV darbo rinkos poreikių.

3. Imigrantų, netgi gavusių leidimą apsigyventi JAV, įsikūrimą apsunkino ir tai, kad dauguma JAV lietuvių visuomeninių organizacijų nebuvo pasirengusios teikti pagalbą naujesiems atvykėliams. Tikėtasi, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, išnyks prielaidos, sąlygojančios emigraciją, o antrosios emigracijos bangos nariai sieks masiškai grįžti į tėvynę. Lietuvos ekonominio nuosmukio ir jo sąlygotos naujosios emigracijos tikimybė pereinau į laikotarpį šiose deklaracijose nebuvo numatyta.

4. Izoliacijos 50-mečio padariniai yra nebegrižtami. Okupacijos laikotarpiu Lietuvos gyventojų emigracija į JAV buvo nutraukta. Daugiausia antrosios bangos emigrantų jau išmirė. Jų palikuonys ilgą laiką neturėjo pastovių ryšių su Lietuva ir apie tai, kas vyko joje okupacinio režimo pabaigoje bei nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu, gaudavo prieštaringą, fragmentišką informaciją. Tai ir sąlygojo kai kurias neigiamas ankstesnės išėivijos nuostatas naujų imigrantų atžvilgiu. Jas dar labiau sustiprino dalies emigrantų psichologinis ir praktinis nepasirengimas gyventi stabilioje demokratinėje visuomenėje, jų nedrausmingumas, nevalyvumas ir pan.

5. Neturėdami masinės imigracijos galimybių, naujausios bangos nariai yra išsisklaidę didelėje JAV teritorijoje. Tai apsunkina jų įsitraukimą į iki šiol veikiančias išėivijos organizacijas arba naujų, šiai bangai atstovaujančių, visuomeninių organizacijų kūrimą. Išimtį sudaro tik keli nauji imigrantų telkiniai, besiformuojantys apie tokius didmiesčius, kaip Chicago, New York, Los Angeles ir pan. Tačiau naujas galimybes teikia ir šiuolaikinės elektroninio ryšio priemonės, sąlygojančios virtualųjį bendravimą, spartinančios keitimąsi imigrantams aktualia informacija. Kuriasi šios bangos interesus atitinkanti išėivijos periodinė spauda, radijas, televizija.

6. Naujausios imigrantų bangos tyrimai atskleidė pagrindines jų grupes, viena nuo kitos ryškiai besiskiriančias atvykimo į JAV motyvais ir dabartiniu juridiniu statusu. Gausiausios teisėtą statusą turinčios grupės yra keturios: 1) laimėjusieji „žaliosios kortelės“ loterijoje;

2) sukūrusieji šeimas su JAV piliečiais; 3) atvykusieji mokytis; 4) pakviestieji dirbti aukščiausios kvalifikacijos specialistai. Gana gausi yra ir vadinamųjų nelegaliųjų imigrantų, t. y. pažeidusių buvimo JAV taisyklės, grupė. Tačiau kol nėra atlikti šios imigrantų bangos narių skaičiavimai, neįmanoma vykdyti ir išsamesnių kokybinių tyrimų. Viena svarbiausių šio tyrimo problemų – tikslaus imigrantų skaičiaus ir jų struktūros nustatymas.

7. Tyrimai leidžia daryti prielaidą, kad gyvenimo kokybės vertinimas labiausiai priklauso nuo imigranto juridinio statuso, buvimo JAV laiko ir galimybės užsiimti profesinį pasirengimą atitinkančia darbine veikla. Vis ryškiau šiuos vertinimus sąlygoja Lietuvoje likusių šeimos narių ir artimų pažįstamųjų padėties dinamika: kuo geresnes mokymosi, darbo ir buitines sąlygas įgyja Lietuvoje likę imigrantų giminaičiai ir draugai, tuo kritiškiau savo gyvenimo kokybę vertina patys iš Lietuvos išvykusieji.

8. Atskirti institucijas, besirūpinančias išeivijos ir tautinių mažumų reikalais. Lietuvoje būtina giliau suvokti globalizacijos procesų sąlygojamus laisvo darbo jėgos judėjimo privalumus ir formuoti pragmatišką požiūrį į išeiviją, pagrįstą abipusiu įsiklausymu bei tarpusavio pagarba: teikti išeivijai išsamią nuolatinę ekonominę ir kultūrinę informaciją, skatinti kurti bendrus ūkinis ir mokslo tyrimo projektus, pasinaudoti išeivijos galimybėmis užmegzti glaudesnius JAV ir Lietuvos ryšius.

Gauta 2007 08 10
Priimta 2007 09 25

Literatūra

- Bauman, Z. 2002. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa. 208 p.
- Clevelando lietuviškų draugysčių istoriška peržvalga*. 1917. Tvarkė ir spaudai parengė C.L.D.-čių sąryšio komisija. Cleveland, Ohio, USA. 121 p.
- Dumčiūtė-Breichmanienė, G. 1996. *Mylėjom Lietuvą iš tolo*. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
- Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija*, sud. ir ats. red. J. Morkūnienė. 2003. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras. 299 p.
- Grigas, R. 1995. *Tautos likimas*. Soc. apybraiža. Vilnius: Rosma. 452 p.
- Immigration Law and Human Rights in the Baltic States*, by J. Apap. 2002. Helsinki: IOM Consultant. 157 p.
- Immigration Process and Policy*, by Th. A. Aleinikoff. 1991. Second Edition. St. Paul, Minn.: West Publishing Co. 1056 p.
- Jakštas, J. 1968. „Lietuviai užsienyje“, in *Lietuvių enciklopedija*. South Boston, MA, USA, XV: 414–429.
- JAV LB trys dešimtmečiai*, red. B. Raugas. 1982. Brooklyn, NY, USA.
- Jasaitis, J. 2003. „Naujosios bangos imigrantai JAV: gyvenimo kokybės vertinimas“, in *XII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo tezių rinkinys*, Vilnius: Lietuvos mokslininkų sąjunga. 216 p.
- Kavaliūnas, V. 1991. *Gimtosios žemės giesmė*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė.
- Kedys, J. P. 1994. *Terorizuojama ir naikinama Lietuva: 1938–1991*. Klaipėda: „Ryto“ spaustuvė. 476 p.
- Lietuvių enciklopedija*. 1955–1970. South Boston, MA, USA. T. V, XV, XIX, XX ir XXX.
- Lietuva ir VLIK-as*. 1984, red. A. V. Rinkūnas. Tautos fondo leidinys.
- Lietuvos ateitis pasaulio kontekste. Specialistų žvilgsnis*, sud. V. Jasiulevičius. 2003. Vilnius: Mokslo aidai. 416 p.
- Mikatavage, R. 2003. *Nepasiklyskite Naujajame Pasaulyje*. Kaunas: Šviesa. 303 p.
- Mikatavage, R. 1997. *Satisfaction in the Land of Opportunities*. Answers for U. S. immigrants and refugees. Pioneer Living Series. Melodija Books. Hampstead, MD, USA.
- „Švietimas“. 1997, in *X pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo darbai*, red. J. Jasaitis. Chicago, USA. 107 p.
- The State of the World's Refugees*. 2000. Oxford: Oxford University Press. 340 p.
- Tvarauskas, M. 1997. *Pirmoji Amerikos lietuviška knyga*. Įvadiniai Domo Kauno, Liongino Pažūsio ir Broniaus Raguočio straipsniai. Vilnius: Mintis.
- “World Migration–2003”. 2003, in *Managing Migration. Challenges and Responses for People on the Move*. International Organization for Migration (IOM). Geneva, Switzerland. 396 p.

JONAS JASAITIS

The latest emigration from Lithuania to the USA: search for collaboration

Summary

This paper analyses the essential characteristics of the third wave of the Lithuanian emigration to the United States. This wave consists of the Lithuanian arrivals in the US from the ninth decade of the twentieth century to the present. The first representatives of this wave were individuals trying to escape from Lithuania occupied by the Soviet regime at any cost. They seized the first opportunity to move to the West, offered by political reforms of the period called “perestroika” in the USSR. Within a few years, the motivation for this wave of emigration has changed from political to educational and economic ones. The paper deals with main characteristics of the latest wave of emigrants: motivation for emigration, qualitative structure and expectations of emigrants, development of collaboration between emigrants and their native country. The research was carried out during the author’s work in the USA in 1996–2004.

Key words: waves of emigration, new motives for emigration, structure of the latest wave of Lithuanian emigrants, quality of life, collaboration between expatriates and the country of origin